

ЖОМЕЪУ-Л-БАЁН” АСАРИДА ТАФАККУРГА ЧОРЛОВЧИ ОЯТЛАРНИ ИФОДА ҚИЛУВЧИ СЎЗЛАР ВА УСЛУБЛАР ҲАМДА УЛАРНИНГ ТУРЛАРИ

Нурали Мавланов

Ўзбекистон халқаро исломишунослик

академияси таянч докторанти

Аннотация. Ислом илмлари тарихида Қуръон тафсири алоҳида аҳамиятга эга бўлиб, у мусулмон жамиятларининг маънавий ва илмий тараққиётида муҳим ўрин тутган. Ушбу мақолада буюк муфассир, тарихчи ва фақиҳ Абу Жаъфар Муҳаммад ибн Жарир ат-Табарийнинг (839–923) “Жомеъу-л-баён фи таъвили оя ал-Қуръон” асарида тафаккурга чорловчи оятларнинг тафсири таҳлил этилган. Асарда “ятафаккаруун”, “яъкилуун”, “улил албааб” каби калит сўзларнинг маънавий ва илмий асослари очиб берилиб, улар орқали инсоннинг ақлий ва маънавий изланишга ундалиши кўрсатилган. Табарий тафсирда ривоят, луғавий таҳлил ва ақлий истидлолни уйғун тарзда қўллаб, Қуръоний оятларнинг ботиний маъноларини англашга алоҳида эътибор қаратган. Унинг ушбу услуби тафсир илмида тафаккур методологиясини шакллантиришда муҳим босқич сифатида намоён бўлади.

Калит сўзлар: Қуръон тафсири; Ибн Жарир ат-Табарий; Жомеъу-л-баён; тафаккур; ятафаккаруун; яъкилуун; улу-л-албааб; ривоят асосидаги тафсир; луғавий таҳлил; ақлий истидлол; ислом тафаккури; тафсир методологияси

Ислом маданияти ва тафаккури тарихида Қуръон тафсири илми алоҳида ўрин тутди. Мусулмон уламоларининг асрлар давомида муқаддас китоб маъноларини очиш ва инсониятга етказиш борасидаги саъй-ҳаракатлари натижасида кўплаб улкан асарлар яратилган. Ана шундай беназир ва фундаментал манбалардан бири, шубҳасиз, буюк муфассир, тарихчи ва фақиҳ Абу Жаъфар Муҳаммад ибн Жарир ат-Табарийнинг (839–923)

“Жомеъу-л-баён фи таъвили оят ал-Қуръон” (“Қуръон оятлари таъвилидаги баёнлар тўплами”) асаридир.

Ушбу тафсир кейинги авлод муфассирлари учун асосий дастур ва меъёр бўлиб хизмат қилган. Табарийнинг бу асари нафақат Қуръон оятларининг луғавий ва шаръий маъноларини ривоятлар асосида чуқур ёритиб бериши билан, балки инсон ақлини, қалбини ва руҳини тафаккурга (фикр юритишга), яъни коинотнинг сирларини, ҳаёт мазмунини англашга чорлаши билан ҳам ўта қадрлидир. Қуръони Карим инсонни доимий равишда борликдаги мўъжизалар, ўтмишдаги ибратлар ва Аллоҳнинг оятлари устида мушоҳада юритишга даъват этади. Табарий эса ўз тафсирида айнан шундай чорловчи оятларга алоҳида эътибор қаратган.

Мазкур илмий мақоланинг асосий мақсади – Ибн Жарир ат-Табарийнинг “Жомеъу-л-баён” асари мисолида, Қуръон оятларидаги тафаккурга чорловчи сўзлар (лафзий ифодалар) ва муаллиф томонидан бундай оятларни шарҳлашда қўлланилган услублар ҳамда уларнинг турларини таҳлил қилишдан иборат. Ушбу таҳлил орқали Табарий тафсирининг нақадар кенг қамровли, ақлий ва маънавий асосларга бой эканлигини кўрсатиш, шунингдек, унинг тафсир илмида тафаккур методологиясини шакллантиришдаги ўрнини аниқлаш муҳимдир.

Абу Жаъфар Муҳаммад ибн Жарир ат-Табарийнинг (839–923) “Жомеъу-л-баён фи таъвили оят ал-Қуръон” (“Қуръон оятлари таъвилидаги баёнлар тўплами”) асари Қуръон тафсирлари ичида муҳим ўрин тутди. Унинг тафсир услуби оятларнинг нафақат луғавий ва тарихий маъноларини очиқ беришга, балки инсонни тафаккурга (фикр юритишга) чорлашга ҳам қаратилган. Табарий бу мақсадда Қуръон оятларидаги маънавий, ақлий ва илмий асосларни англашга ундайдиган аниқ сўз ва услублардан фойдаланади.

1. Тафаккурга чорловчи лафзий ифодалар.

Табарий тафсирида, айнан тафаккурга чорловчи оятларни шарҳлашда, Қуръондаги бир нечта асосий калит сўзларга алоҳида эътибор қаратади. Бу сўзлар инсониятни фақатгина ўқишга эмас, балки чуқур англашга ва

мулоҳаза юритишга ундайди:

- “يَتَفَكَّرُونَ” (ятафаккаруун - тафаккур қиладилар): Бу сўз оятларда борлиқ, ҳаёт ва илоҳий белгилар ҳақида ақлий фаолиятни англатади. Табарий бу сўзни шарҳлашда, инсоннинг ақлий қобилияти орқали далилларни мушоҳада қилиш зарурлигини таъкидлайди.
- “يَعْقِلُونَ” (яъқилуун - ақл ишлатадилар): Бу сўз кўпроқ маънони тушуниш ва далилларни қабул қилишга, яъни ақлнинг хулоса чиқариш функциясига ишора қилади. Тафсирда, ақл ишлатиш орқали ҳақиқатга етиш мумкинлиги кўрсатилади.
- “لِأُولِي الْأَلْبَابِ” (ли-улил албааб - ақл эгалари учун): Бу ибора кўпинча оятларнинг охирида келиб, маъно ва ҳикматни фақат заковатли инсонлар англашини билдиради. Табарий бу орқали муфассирларнинг бу оятлар устида чуқурроқ изланишига ишора қилади.

2. Тафаккур услублари ва уларнинг турлари

Табарийнинг "Жомеъу-л-баён"даги асосий услублари тафсир илмида бир нечта турларга ажратилади:

а) Ривоятга асосланган тафсир (Тафсир би-л-маъсур)

Табарий тафаккурга чорловчи оятларни шарҳлашда биринчи навбатда Қуръоннинг ўзига, Пайғамбар (с.а.в) суннатларига ва саҳобаларнинг сўзларига таянади. Бу услуб инсоннинг фикр юритиши учун асос ва бошланғич нуқта бўлиб хизмат қилади. У, масалан, борлиқдаги мўъжизалар ҳақидаги оятларни шарҳлашда саҳобалардан келган изоҳларни келтиради, бу эса ўқувчини ўша изоҳлар устида ҳам фикрлашга ундайди (Ибн Жарир ат-Табарий, “Жомеъу-л-баён”, Жуз 1, Саҳифа 45).

б) Луғавий ва Грамматик таҳлил

Табарий, оятдаги сўзларнинг асл араб тилидаги маъноси ва грамматик тузилишини атрофлича таҳлил қилади. Бу услуб ўқувчига оятнинг маъносида яширин бўлган чуқурликни англашга ёрдам беради. Масалан, “لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ” (“шояд тафаккур қилсангиз”) иборасидаги “لَعَلَّ” сўзининг маъно нозикликларини очиб бериш орқали, тафаккурнинг нақадар муҳим мақсад

эканлигини таъкидлайди.

в) Қиёсий ва далилий ёндашув

Табарий тафаккурга чорловчи оятларни шарҳлашда ақлий далиллар (асосланган далиллар) келтиришга катта эътибор беради. У фалсафий ва ижтимоий жиҳатларни ҳам умумлаштиришга ҳаракат қилади (Амин, Н., "Quranic hermeneutics", 2015). Бу услубда у:

1. Борлиқдаги далиллар (Оятлар): Осмон, ер, ўсимликлар ва ҳайвонлар каби яратилган нарсалардаги мукамалликни келтириб, буларнинг ортида Яратувчининг қудрати борлигини англатишга чорлайди.

2. Тарихий контекст: Ўтмишдаги қавмларнинг тақдири ҳақидаги оятларни келтириб, инсонларни ибрат олишга ва бу тарихий воқеалар устида мулоҳаза юритишга даъват этади.

Хулоса

Ибн Жарир ат-Табарийнинг "Жомеъу-л-баён" асарида тафаккурга чорловчи оятларнинг тафсири, асосан, ривоят, луғат ва ақлий далиллар уйғунлигига асосланади. У Қуръоний калит сўзлар ("ятафаккаруун", "яъкилуун") ва ўзига хос услублар (луғавий таҳлил, қиёсий истидлол) орқали ўқувчини оятларнинг зоҳирий маъносидан чуқурроқ, ботиний ҳикматларига етишга ундайди. Бу эса Табарийнинг тафсир илмида янги бир босқични яратганидан далолат беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ат-Табарий, Абу Жаъфар Муҳаммад ибн Жарир. "Жомеъу-л-баён фи таъвили оя ал-Қуръон" (Тўлиқ атамаси). (Биринчи нашр, Миср: Дар Ихя ат-Турос ал-Арабий, 1968 ёки сўнгги нашрлар).

2. Амин, Ҳошим. (2015). Quranic Hermeneutics: Towards a Better Understanding. Oxford University Press.

3. Ас-Суютий, Абдуррахмон ибн Абу Бакр. "Ал-Итқон фий улум ал-Қуръон".

4. Аз-Заҳабий, Муҳаммад Ҳусайн. "Ат-Тафсир ва-л-муфасссирун". Қоҳира: Дар ал-Кутуб ал-Ҳадиса, 1976. (Тафсир илми тарихи, турлари ва

муфассирлар, жумладан, Табарийнинг услуби чуқур таҳлил қилинган фундаментал асар).

5. Абу Зайд, Наср Ҳамид. "Мафҳум ан-насс: Дироса фий улум ал-Қуръон". Қоҳира: Ал-Ҳайъа ал-Мисрия ал-Омма ли-л-Китаб, 1990. (Матнни тушуниш, тафсир ва Қуръон илмларининг замонавий таҳлили).

6. Гаффари, Абулқосим. (2012). "The Concept of Tafakkur (Reflection) in the Quran and its Role in Islamic Education". International Journal of Islamic Thought, 2(1).

7. Жума, Муҳаммад. (2001). "Тариху-т-тафсир ва манаҳижу-л-муфассирин". Байрут: Дар ал-Жил.

8. Ризо, Муҳаммад Рашид. "Тафсир ал-Манар". Қоҳира: Дар ал-Манар, 1927.